

18. Hlobalna mrezhha instytuttsii z prav liudyny (GANHRI) [Global Network of Human Rights Institutions (GANHRI)]. Zvit ta rekomendatsii sesii Pidkomitetu z pytan akredytatsii (SCA). Zheneva, 14–18 zhovtnia 2019. URL: file:///F:/%D0%94%D0%94%D0%A3%D0%92%D0%A1%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8%20222/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%94%D0%94%D0%A3%D0%92%D0%A1,%20%D0%BE%D0%BC%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%_Report_October_2019_Ukraine.pdf [in Ukr.].

19. Demycheva A. V. (2020) Model ukrainskoho Natsionalnoho preventyvnoho mekhanizmu «Ombudsmen +»: mozhlyvosti hromadianskoho suspilstva [Model of the Ukrainian National Preventive Mechanism «Ombudsman +»: opportunities of civil society]. *Problemy formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini: vyklyky ta kolizii : materialy Vseukr. naukovo-prakt. konf., m. Dnipro, 15 trav. 2020 r.*. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, pp. 106–108 [in Ukr.].

ABSTRACT

Alla Demycheva. The human rights field of modern Ukraine: interaction between state and non-state actors. The situation with human rights violations in modern Ukraine remains quite acute, as evidenced by various sources at both the international and national levels, official and alternative. In such circumstances, human rights activities are of paramount importance. In the modern human rights field, formal (state) and informal (civil society) structures coexist, and rarely interact. A powerful tool in resolving systemic issues related to human rights is the institution of the ombudsman, represented by the Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights and the President's specialized commissioners.

The informal level is represented by non-governmental human rights NGOs, of which there are currently more than a hundred in Ukraine. They act as organized, structured, registered, etc. associations that work to promote and protect human rights and freedoms, to establish and maintain effective control over the observance of those freedoms and rights by the state, its bodies and officials. To achieve that, human rights organizations work simultaneously in such areas as the protection of human rights in specific cases (advocacy); dissemination of information on human rights, legal education work; analysis of the state of observance of human rights. As it was before, NGOs have different amounts of resources (background, experience, power, influence), depend on funding from foreign donors and compete with each other. One of the main resources for improving the effectiveness of the human rights field is the cooperation of the ombudsman with non-governmental organizations and the public. An example of cooperation is the model of Ukrainian National Preventive Mechanism (NPM), which has been operating in Ukraine since 2012 to prevent torture, although the format of this interaction has been criticized by experts in the context of the limited role of the public. The non-organizational level is represented by the individual practices of Ukrainians in the protection of human rights, the volume of which is increasing, but the efficiency remains low.

Keywords: *Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights, ombudsman, specialized ombudsmen, non-governmental human rights organizations, human rights activities, individual human rights practices.*

УДК 343.1

DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-72-79

Дарія ЛАЗАРЕВА[©]
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРЕДМЕТ, ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ АСПЕКТІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Важливість дослідження механізму забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у всіх видах правових відносин, пов'язаних із імовірним обмеженням цього права, залишається незмінно актуальною. Це пов'язано передусім із інтенсифікацією захисту прав людини на міжнародному рівні. Саме тому право на свободу та особисту недоторканність особи як основоположне вивчається у всіх площинах багатьма науковцями.

Мета цього дослідження полягає в аналізі окремих складових права на свободу та особисту недоторканність і формуванні концептуального розуміння їх властивостей і ролі у механізмі обраного об'єкта дослідження.

© Д. Лазарева, 2021

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5987-6643>

lazareva_d@ukr.net

У науковій статті звернено увагу на предмет права на свободу та особисту недоторканність та його місце у науці юридичного права. Також досліджено зміст цього права в аспекті його складових. Особливу увагу звернено на структуру права на свободу та особисту недоторканність, а саме: розподіл на два самостійні структурні елементи: право на свободу і право на особисту недоторканність. Досліджено практику Європейського суду з прав людини крізь призму гарантій забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, вміщених у ст. 5 Конвенції. За результатами дослідження європейської судової практики звернено увагу на особливості окремих складових права на свободу та особисту недоторканність.

Тож у науковій статті сформовано певну позицію у питанні щодо підходу до вивчення і дослідження права на свободу та особисту недоторканність, його структурних елементів важливо дотримуватися системного підходу, тобто розглядати це право як сукупність взаємопов'язаних елементів за принципами цілісності, структурованості, множинності, а також рівноправності понять «свобода» і «особиста недоторканність», які в тісній взаємодії утворюють єдиний комплекс.

Ключові слова: *право на свободу та особисту недоторканність, предмет права, зміст права, структура права, право на свободу, право на особисту недоторканність.*

Постановка проблеми. Свобода й особиста недоторканність – особисті права людини, які у теорії правової та філософської думки визначаються як природні права, що належать від народження і відповідно до загальноприйнятої класифікації віднесені до першого покоління (громадянських і політичних) прав людини. Право на свободу та особисту недоторканність є основоположним правом кожної людини і громадянина, невід'ємним і особистим, при цьому належить до переліку природних прав і сприймається громадянським суспільством крізь призму теорії природного права, яка існує уже декілька століть, і набула свого розвитку в межах сучасного права. При цьому треба звернути увагу на велику кількість нормативно-правових актів національного та міжнародного значення, у нормах яких досліджуване право набуло свого відображення. Право на свободу та особисту недоторканність за своєю правовою природою треба відносити до суб'єктивних прав людини. Це зумовлено його певними характеристиками, які відносять його до великої категорії суб'єктивних прав людини. Однак в сучасній науці існують певні розбіжності у розумінні структури права на свободу та особисту недоторканність, його змісту і предмета. Крім того, проблемні аспекти в інтерпретуванні права на свободу та особисту недоторканність вбачає також і європейська судова практика.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Дослідженню структурних елементів права на свободу та особисту недоторканність приділяли значної уваги такі українські науковці, як: В. Галаган, В. Зеленецький, В. Зуєв, О. Капліна, В. Корнуков, О. Кучинська, Л. Лобойко, Г. Мамка, В. Маринів, О. Михайленко, В. Назаров, Л. Наливайко, В. Нор, В. Олійник, І. Петрухін, М. Погорецький, М. Рабінович, В. Савицький, О. Сачко, О. Скакун, Т. Слінько, К. Степаненко, М. Строгович, О. Тарасенко, О. Татаров, В. Тертишник, І. Тітко, В. Уваров, Л. Удалова.

Мета: проаналізувати структурні елементи права на свободу та особисту недоторканність, дослідити предмет і зміст крізь призму наукових дискусій і суперечностей в аналізі складових досліджуваного права.

Виклад основного матеріалу. Право на свободу та особисту недоторканність можна розкласти на два елементи: право на свободу і право на особисту недоторканність. Якщо право на свободу та особисту недоторканність законодавець як на міжнародному, так і на національному рівні сприймає як єдине і неподільне, то елемент свободи виокремлено в низці окремих прав, які вміщено у Конституції України. Серед прав на свободу варто виокремити такі: право на свободу пересування (ст. 33 Конституції України); право на свободу думки і слова (ст. 34); право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35); право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36) тощо. У поданих правових нормах Конституції України окреслено права на певні свободи, однак треба зауважити, що поняття свобода закладено у кожному праві людини і громадянина. Наприклад, у ст. 42 Конституції зазначено, що «кожен має право на підприємницьку діяльність...», однак це формулювання можна інтерпретувати як свободу підприємницької діяльності [5].

Звертаючись до структури, необхідно звернути увагу на те, що право на свободу та особисту недоторканність має двокомпонентну структуру, а тому раціональним буде розглянути два окремі поняття – «свобода» та «особиста недоторканність», здійснивши ґрунтовний аналіз їх як взаємопов'язаних елементів, так і тих, що значно різняться між собою.

Розуміння будь-якої категорії починається з розкриття її поняття та звернення до етимології дефініції. Так встановлюється причинно-наслідковий зв'язок з іншими

поняттями, які в сукупності утворюють єдину систему. У тлумачному словнику «недоторканність» тлумачиться як гарантія від усяких посягань з боку кого-небудь [9].

Відповідно до цієї теорії кожна людина має від народження однаковий набір прав і свобод, і держава або її механізми примусу не можуть жодним чином обмежувати їх або позбавляти індивідуума цих прав. З боку держави кожна особа має низку гарантій, які тісно пов'язані із невід'ємними природними правами, а отже, правом на свободу та особисту недоторканність. У цьому аспекті і розкривається філософський зміст досліджуваного права. Очевидно, що першоджерела, які проголошували ідею свободи та особистої недоторканності, мали переважно філософську спрямованість з огляду на те, що юридична наука перебувала у фазі становлення та пізніше запозичила ідеї стосовно походження природних прав і винесла центральним інститутом інститут прав і свобод людини і громадянина. Саме тому сучасні дослідження досягають повноти та якості здобутків, звертаючись до ретроспективи конкретного права, його базових характеристик як основоположного та розглядаючи його всебічно. У цьому випадку нами взято за основу аналіз права на свободу та особисту недоторканність, зокрема, окремої складової недоторканності як філософської та правової категорії. Аналогічно треба дослідити і поняття «свободи», зважаючи на те, що досліджуване право можна розкласти на два самостійні поняття.

У праві на свободу та особисту недоторканність важливим елементом є свобода, що, власне, визначає його як основоположне право. Свобода охоплює низку інших значущих прав і у співвідношенні із поняттям особистої недоторканності є ширшою за змістом і обсягом, тому що свободу можна представити як свободу від посягань з боку кого-небудь, як вказує загальне тлумачення недоторканності.

Термін «свобода» набув свого поширення із давніх часів і починає фігурувати у світовій філософській та правовій думці завдяки діяльності видатних давньоримських юристів, які одними з перших виокремили це поняття в понятійному апараті правової сфери та надали йому значення базового терміна. Саме давньоримські юристи одними з перших розглядали свободу як єдине ціле і невід'ємне від поняття «особистість», а тому свобода для правників того часу була природним явищем. У Давньому Римі свобода репрезентувалася як реальна приналежність кожного громадянина, проте продовжувало існувати рабство і гноблення. Воно стосувалося не тільки рабів, які не мали певного правового зв'язку із Давнім Римом, але й поширювалося на окремі пригноблені класи. Тобто поняття «свобода», поширене в юридичній спільноті Давнього Риму, у первинному розумінні було доволі суперечним і, ймовірно, репрезентувалося як ознака особи, яка належить їй від народження, а не конкретне право. Із розвитком свободи як філософської категорії спектр цього терміна розширюється і охоплює певний перелік можливостей діяти в особистій, соціальній та загальнодержавній сферах [12, с. 163–175].

О. Пунда в дисертаційному дослідженні розглядає право на особисту свободу як особисте немайнове право людини (фізичної особи) на самостійний вибір моделі власної поведінки та визначення змісту вчинків, а також право на свободу від обмежень власної волі з метою забезпечення вільного та всебічного розвитку особистості. Ця дефініція визначає закріплення права на свободу та особисту недоторканність в межах чинного законодавства своєрідною гарантією дотримання державою [10, с. 232].

Право на свободу та особисту недоторканність відповідно до норм кримінального процесуального закону утворює теоретичну модель, структурні елементи якої прослідковуються у численних нормах, які становлять інститути кримінального процесу. Власне, кожен інститут виконує певну роль у досудовому розслідуванні, формуючи сукупність фактичних даних, на які в подальшому спираються сторони кримінального провадження в процесі доказування, а також суд у прийнятті остаточного рішення за матеріалами кримінального провадження. Тож у формулі права на свободу та особисту недоторканність є структурні елементи, які можна вважати складовими недоторканності:

– фізична недоторканність. До цього сектора треба віднести захист від насильства, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, свобода від тілесних посягань іншого характеру, катувань, побоїв тощо. Цей елемент варто вважати найбільш вагомим, тому що саме поняття недоторканності переважно у філософсько-правовому розумінні пов'язане з фізичним її аспектом. Тому фізична цілісність є базовою цінністю, закладеною у нормах КПК України;

– психічна недоторканність. Цей вид недоторканності пов'язаний із захистом від різних форм психічного примусу з боку уповноважених службових осіб, які будь-яким

способом намагаються вплинути на перебіг проведення процесуальних дій та зміст сказаного або продемонстрованого особою, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення або є свідком такого або прийняття рішень. Зокрема, закон гарантує захист від примусового визнання вини під впливом тиску на особу, застосування шантажу або обману тощо;

– моральна недоторканність пов'язана із забезпеченням честі і гідності особи, яка є учасником кримінального провадження, створення умов слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом, які за жодних обставин не можна розглядати як такі, що принижують людську гідність, та мінімізацію усвідомлення людиною своєї суспільної значущості навіть за умови вчинення кримінального правопорушення. Відповідно до концепції моральної недоторканності людина за будь-яких обставин залишається особистістю, права і свободи якої повинні дотримуватися;

– індивідуальна недоторканність – спеціальний елемент моделі недоторканності, представленої у нормах КПК України. Вона являє собою сукупність усіх можливостей і гарантій особи, пов'язаних із правом на свободу та особисту недоторканність, формує принципи недоторканності окремого індивіда в межах досудового розслідування тощо.

У сучасній науці існує деяка суперечність у підходах до дослідження і розуміння окремих елементів права на свободу та особисту недоторканність. Деякі науковці вважають, що право на свободу і право на особисту недоторканність не можна представляти як суміжні поняття, які є спільними і типовими. Такої думки дотримується П. Рабінович і М. Хавронюк, вважаючи, що право на свободу і право на особисту недоторканність – різні особисті права людини. Незважаючи на тісний зв'язок між цими структурними елементами, вони все одно мають розглядатися самостійно [11, с. 122].

Проте інші вітчизняні науковці дотримуються думки, що свободу та особисту недоторканність варто репрезентувати як єдині неподільні поняття і вони мають бути представлені у комплексі, зокрема у кримінальному процесуальному законодавстві [13, с. 180]. В. Мірковець у дисертаційному дослідженні розглядає право на особисту недоторканність як свободу людини від незаконних і необґрунтованих затримань, арештів чи позбавлення волі іншим шляхом, а також будь-яких інших дій, спрямованих на обмеження можливості людини вільно розпоряджатися собою [8, с. 50–63].

На нашу думку, у питанні щодо підходу до вивчення і дослідження права на свободу та особисту недоторканність, його структурних елементів важливо дотримуватися системного підходу, тобто розглядати це право як сукупність взаємопов'язаних елементів за принципами цілісності, структурованості, множинності, а також рівноправності понять «свобода» і «особиста недоторканність», які в тісній взаємодії утворюють єдиний комплекс. Свобода та особиста недоторканність становлять основоположне право, дотримання якого є пріоритетним у нормах міжнародного і національного законодавства, однак треба зважати на можливості дослідження їх в різних аспектах, тому що окремо поняття, що утворюють склад права на свободу та особисту недоторканність, є валідними і мають значення у понятійній системі права.

Як зазначено вище, дослідження права на свободу та особисту недоторканність ґрунтується на вивченні усіх його складових, зокрема предмета. На нашу думку, більш раціональним буде поділити право на свободу та особисту недоторканність на дві великі категорії і розглянути їхні предмети окремо, з'ясувавши точки перетину та їх зв'язки у взаємодії. Це зумовлено тим, що право на свободу і право на особисту недоторканність є також і окремими правами.

Фактично предметом права на особисту недоторканність є свобода від свавільних арештів, неправомірного затримання та обмеження або позбавлення волі. На нашу думку, ці категорії треба вважати предметом права на особисту недоторканність у вузькому розумінні, однак свобода особистості від неправомірних посягань на майно, честь, гідність, від несанкціонованих втручань в особисте і сімейне життя є предметом досліджуваного права у широкому значенні. А тому предмет права на особисту недоторканність також можна розглядати у двох форматах: у загальному вигляді і значно вужчому розумінні.

Зміст і предмет права на свободу та особисту недоторканність є невід'ємними його властивостями, тому треба зауважити, що тлумачення поняття права на свободу та особисту недоторканність, а також його структурних елементів знайшло відображення у матеріалах судової практики. Зокрема, міжнародної і національної, зважаючи на те, що

розглядуване право основоположне та закріплено у Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод тощо. Значної уваги на розгляд і тлумачення права на свободу та особисту недоторканність надано практикою Страсбурзького судочинства. Треба зауважити, що Європейська комісія з прав людини в одному із рішень наголосила на тому, що «вислів «свобода та особиста недоторканність» треба читати як одне ціле і так, щоб словосполучення «особиста недоторканність» розглядалося в контексті «свободи» [3, с. 170]. Ця думка є слушною в аспекті етимології поняття «особиста недоторканності» та сутності предмета цього права, що полягає у свободі від неправомірного посягання на певні речі матеріального світу, які належать людині, цінності і блага, а також свавільного обмеження або позбавлення волі. Ключовою фразою у цьому разі є «свобода від...». Зважаючи на це, з боку будь-якого переконання, наукового або судової практики, особиста недоторканність і предмет права на особисту недоторканність пов'язані з поняттям «свобода».

На нашу думку, міжнародно визнаним переліком гарантій забезпечення права на свободу та особисту недоторканність треба вважати ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тож, розглядаючи ст. 5 Конвенції треба виокремити такі процесуальні гарантії забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність уповноваженими службовими особами:

– законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом. Особа тримається під вартою довше від встановленого законом строку законного затримання або затримання уповноваженою службовою особою (тимчасового запобіжного заходу) виключно на підставі рішення судового органу, до компетенції якого входить вирішення цих питань [4];

– затримана/заарештована особа повинна бути негайно проінформована про підстави затримання і обвинувачення, висунуте проти такої особи. Цю гарантію у своїх дослідженнях розглядає Д. Гом'єн, звертаючи увагу на виокремлення найбільш значущих процесуальних гарантій ст. 5 Конвенції. Він репрезентує аналізовану гарантію як право бути проінформованим про обвинувачення. Крім того, аналогічна норма міститься і в законодавстві України, яке стосується кримінального судочинства. Відповідно до ст. 29 Конституції України «кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання...». Конституція також зобов'язує уповноважену службову особу, яка здійснила затримання особи за однією із підстав, передбачених ч. 1 ст. 208 КПК України, роз'яснити такій особі її основні права, якими вона має право користуватися безперешкодно тощо. Продовжуючи зв'язку із нормою Основного закону КПК України у ч. 4 ст. 208 зобов'язує «...уповноважену службову особу, яка здійснила затримання особи, повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення він підозрюється» [6]. Затримана особа відповідно до положень КПК також повинна вільно реалізовувати права, надані їй як тимчасово позбавленій волі. Питання стосовно необхідності інформування особи про підстави її затримання висвітлюється у практиці Європейського суду з прав людини, зокрема справах «Ван дер Лер проти Нідерландів», «Мюррей проти Сполученого Королівства» тощо [1]. У цих та багатьох інших справах Суд визначає, що особу має бути повідомлено про підстави затримання та обвинувачення, висунуте проти неї. Якщо такого повідомлення не здійснено, то воно може бути зроблено на допиті, однак якщо при цьому дотримано вимог негайності та у особи таким чином з'явилася можливість оскарження затримання в судовому порядку. У справі «Ван дер Лер проти Нідерландів» Європейським судом з прав людини зазначено, що кожен затриманий або заарештований має право подати скаргу з метою визнання затримання незаконним. Це право особи не може бути реалізоване, доки їй не буде негайно повідомлено і достатньою мірою про фактичні та юридичні підстави позбавлення волі [7];

– затримана або заарештована особа у найбільш короткий строк повинна постати перед суддею або іншою посадовою особою, яка відповідно до закону здійснює судову владу, для вирішення питання про застосування запобіжного заходу. Крім того, розгляд справи затриманого або заарештованого повинен здійснюватися в межах розумних строків або звільнення під час провадження. Із поданого формулювання гарантії забезпечення права на свободу та особисту недоторканність виходить, що обмеження або позбавлення волі навіть відповідно до закону має вимоги стосовно тримання під вартою, вирішення питання про застосування запобіжного заходу, забезпечення

реалізації затриманою або заарештованою особою своїх прав тощо. Саме тому дотримання цієї гарантії є визначальною у наявності законності в діях суду, правоохоронних органів, їх посадових осіб тощо. Європейська судова практика також звертає увагу на формулювання «негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою...». Поняття «негайно» не може тлумачитися абстрактно, якщо йдеться про забезпечення прав людини, якої позбавлено волі, тому в межах кожної окремої справи або кримінального провадження воно забезпечується залежно від певних особливостей: складності, кількості учасників, тяжкості кримінального правопорушення тощо. Однак дії уповноважених службових осіб, судових органів повинні спрямовуватися на найшвидше вирішення питання про застосування запобіжного заходу або звільнення затриманої особи. Поняття негайності можна пов'язати з терміном «розумні строки», який відображається у міжнародному законодавстві, судовій практиці Європейського суду з прав людини, а також у кримінальному процесі України. Так само, як у рішеннях Європейського суду, визначено певні обставини, які впливають на підхід розумні строки, у ст. 28 КПК України закріплено критерії визначення розумних строків. До них законодавцем віднесено складність кримінального провадження; поведінку учасників кримінального провадження; спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень тощо. В межах цього дослідження треба звернути увагу на певну проблематику у змісті ст. 5 Конвенції, зокрема це стосується формулювань: «законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом» і «...перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу». Само собою виникає питання, що вказує на певну колізійність всередині цієї норми, яке полягає у тому, чи може бути компетентний суд, що згадується в ч. 1 ст. 5 Конвенції іншою посадовою особою, яка від імені держави здійснює судову владу. На нашу думку, у цій нормі частково зміст дещо тривіального характеру, тому що міжнародне законодавство у переважній більшості нормативно-правових актів репрезентує як правосуддя органи судової влади. Якщо ж схилитися до розуміння поняття «інша посадова особа, якій закон надає право здійснювати судову владу», ідентичного до поняття «суд», то у цьому разі маємо справу з юридичною тавтологією. Міжнародна судова практика сформувала власну позицію щодо цієї певною мірою колізійної термінології. К. Волков у дисертаційному дослідженні звертається до рішень Європейського суду з прав людини «Шіссер проти Швейцарії», «Брінкат проти Італії», «Асенов та інші проти Болгарії», «Салов проти України» тощо, які зазначають, що судовий контроль є «важливим елементом гарантії, що міститься у ч. 3 ст. 5 Конвенції, що покликана звести до мінімуму небезпеку свавілля». З огляду на аналіз даних треба відмітити, що судова практика схиляється до уособлення виключно суду як судового контролю;

– особа, яку позбавлено волі внаслідок затримання або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, метою якого є встановлення законності такого затримання. Необхідно зауважити, що ця гарантія забезпечення права на свободу та особисту недоторканність є прямою, тобто особа у будь-який момент, у будь-якому місці має право звернутися до суду із вимогою встановити підстави, законність позбавлення волі або визнати таке затримання незаконним і звільнити особу [2]. Завдяки цій гарантії, визначеній у міжнародному законодавстві, право на свободу та особисту недоторканність є реально діючим і може бути реалізовано в межах досудового розслідування для захисту прав і свобод учасника кримінального провадження, зокрема затриманої особи.

Висновки. Право на свободу та особисту недоторканність є основоположним правом кожної людини і громадянина, належить до переліку природних прав і сприймається громадянським суспільством крізь призму теорії природного права. Його треба відносити до суб'єктивних прав людини, що зумовлено його певними характеристиками. В межах цього дослідження аргументовано думку щодо того, що право на свободу та особисту недоторканність за структурою можна розкласти на два елементи: право на свободу і право на особисту недоторканність. Якщо право на свободу та особисту недоторканність законодавець як на міжнародному, так і на національному рівні сприймає як єдине і неподільне, то елемент свободи виокремлено в низці окремих прав, які вміщено у Конституції України.

У статті сформовано певну позицію щодо підходу до вивчення і дослідження права на свободу та особисту недоторканність, його структурних елементів, де важливо дотримуватися системного підходу, тобто розглядати це право як сукупність

взаємопов'язаних елементів за принципами цілісності, структурованості, множинності, а також рівноправності понять «свобода» і «особиста недоторканність», які в тісній взаємодії утворюють єдиний комплекс. Фактично предметом права на особисту недоторканність є свобода від свавільних арештів, неправомірного затримання та обмеження або позбавлення волі. Ці категорії треба вважати предметом права на особисту недоторканність у вузькому розумінні, однак свобода особистості від неправомірних посягань на майно, честь, гідність, від несанкціонованих втручань в особисте і сімейне життя є предметом досліджуваного права у широкому значенні.

Міжнародно визнаним переліком гарантій забезпечення права на свободу та особисту недоторканність треба вважати ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ця норма містить визначений перелік гарантій, дотримання яких є елементом механізму забезпечення права на свободу та особисту недоторканність особи.

Список використаних джерел

1. Ван дер Лер проти Нідерландів: Рішення Європейського суду з прав людини (Заява № 11509/85) від 22 січня 1990 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001>.
2. Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія прокуратури України. Київ, 2015. 245 с.
3. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посібник. Київ: Алерта, 2013. 368 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: документ 995_004. Подано в редакції від 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Конституція України : Закон України в редакції від 01.01.2020 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс : Закон України в редакції від 21.07.2021 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
7. Мюррей проти Сполученого Королівства : Рішення Європейського суду з прав людини (Заява № 14310/88) від 28 жовтня 1994 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57895>.
8. Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України : монографія. Харків : Золота миля, 2009. 400 с.
9. Недоторканність. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/nedotorkannistj>.
10. Пунда О. О. Адміністративно-правове регулювання забезпечення здійснення особистих немайнових прав : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Ун-т держ. фіскальної служби України. Ірпінь, 2018. 472 с.
11. Рабінович П. М. Права людини і громадянина. Київ : Атіка, 2004. 464 с.
12. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки ; пер. з англ. Київ: Основи, 1997. 838 с.
13. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 225 с.

Надійшла до редакції 06.09.2021

References

1. Van der Ler proty Niderlandiv [Van der Leer v. The Netherlands]: Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny (Zayava № 11509/85) vid 22 sichnya 1990 r. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001> [in Ukr.].
2. Volkov, K. D. (2015) Zabezpechennya prava osoby na svobodu ta osobystu nedotorkannist' pid chas zastosuvannya zapobizhnykh zakhodiv u kryminal'nomu provadzhenni [Ensuring the right of a person to liberty and personal integrity during the application of precautionary measures in criminal proceedings] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Natsional'na akademiya prokuratury Ukrayiny. Kyiv. 245 p. [in Ukr.].
3. Dudash, T. I. (2013) Praktyka Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny [Practice of the European Court of Human Rights] : navch.-prakt. posibnyk. Kyiv : Alerta. 368 p. [in Ukr.].
4. Konventsiya pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] : dokument 995_004. Podano v redaktsiyi vid 02.10.2013. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. [in Ukr.].
5. Konstytutsiya Ukrayiny [The Constitution of Ukraine] : Zakon Ukrayiny v redaktsiyi vid 01.01.2020 №254k/96-VR. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukr.].
6. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks [Criminal Procedure Code] : Zakon Ukrayiny v redaktsiyi

vid 21.07.2021 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukr.].

7. Myurrey proty Spoluchenohto Korolivstva [Murray v. The United Kingdom] : Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny (Zayava № 14310/88) vid 28 zhovtnya 1994 r. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57895> [in Ukr.].

8. Nazarov, V. V. (2009) Konstytutsiyni prava lyudyny ta yikh обмеzhennya u kryminal'nomu protsesi Ukrainy [Constitutional human rights and their limitations in the criminal procedure of Ukraine] : monohraf. Kharkiv : Zolota mylya. 400 p.

9. Nedotorkannist' [Inviolability]. Slovnyk ukrayins'koyi movy. Akademichnyy tлумachnyy slovnyk (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/nedotorkannistj>.

10. Punda, O. O. (2018) Administratyvno-pravove rehulyuvannya zabezpechennya zdiysnennya osobystykh nemaynovykh prav [Administrative and legal regulation of ensuring the implementation of personal non-property rights] : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07 / Un-t derzh. fiskal'noyi sluzhby Ukrainy. Irpin'. 472 p.

11. Rabinovych, P. M. (2004) Prava lyudyny i hromadyanyna [Rights of the man and the citizen]. Kyiv : Atika. 464 p.

12. Sebayn Dzhordzh, H., Torson, Tomas L. (1997) Istoriya politychnoyi dumky ; per. z anhл. Kyiv: Osnovy. 838 p.

13. Simonovych, D. V. (2011) Yevropeys'ki standarty zabezpechennya prav lyudyny u dosudovykh stadiyakh kryminal'noho protsesu Ukrainy [European standards of human rights in the pre-trial stages of the criminal procedure of Ukraine] : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 / Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. 225 p.

ABSTRACT

Daria Lazareva. Subject matter, content and structure of the right to freedom and personal inviolability: problem aspects. The scientific article draws attention to the subject of the right to liberty and security of person and its place in the science of legal law. The content of this right in terms of its components is also studied. Particular attention is paid to the structure of the right to liberty and security of person, namely: the division into two independent structural elements: the right to liberty and the right to personal integrity. The case law of the European Court of Human Rights is studied through the prism of guarantees of the right to liberty and security of person contained in Art. 5 of the Convention.

Freedom and personal inviolability are personal human rights, which in the theory of legal and philosophical thought are defined as natural rights that belong from birth and, according to the generally accepted classification, belong to the first generation of (civil and political) human rights. The right to liberty and security of person is a fundamental right of every person and citizen, inalienable and personal, and belongs to the list of natural rights and is perceived by civil society through the prism of the theory of natural law, which has existed for several centuries.

The article forms a certain position on the approach to the study of the right to liberty and security of person, its structural elements, it is important to follow a systematic approach, to consider this right as a set of interrelated elements on the principles of integrity, structure, plurality and equality. «Freedom» and «personal inviolability», which in close cooperation form a single complex. These categories should be considered the subject of the right to personal inviolability in the narrow sense, but the freedom of the individual from unlawful encroachment on property, honor, dignity, from unauthorized interference in private and family life is the subject of the right in the broadest sense.

Keywords: *right to freedom and personal inviolability, subject of law, content of law, structure of law, right to freedom, right to personal inviolability.*